

ชุมชนดีพอ

THE IMMUNIZED COMMUNITY

ฉลอง แสงราษฎร์เมฆินทร์

Chalong Saengratmekhin

สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

Learning Institute For Everyone

E-mail: chalong33015@gmail.com.

Received: 2025-05-20; Revised: 2025-06-13; Accepted: 2025-11-12

บทคัดย่อ

ชุมชนบ้านเรานั้นมีมากมาย บ้างก็กั้นดาร์ บ้างก็อุดมสมบูรณ์ โดยชุมชนต่างก็พึ่งพาตนเองตามวิถีของแต่ละชุมชน มีหลายชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัยภาครัฐ หน่วยงานภายนอก และก็มีไม่น้อยชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ การพึ่งพาตนเองได้ของชุมชนในแต่ละชุมชน ก็แตกต่างกันไปตามภูมิสังคม ซึ่งชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ในบทความนี้เรียกว่า “ชุมชนดีพอ”(The Immunize Community) เสมือนมีภูมิคุ้มกันชุมชน สามารถทนต่อแรงกดดันต่างๆรอบด้านได้นั้น มีอะไรเป็นองค์ประกอบสำคัญ และกระบวนการของชุมชนเป็นอย่างไร ซึ่งงานวิจัยได้มองข้ามไป จึงขอเติมเต็มตามบทความนี้

บทความวิชาการนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอ ส่วนแรกเนื้อเรื่อง เป็นการให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน ส่วนต่อมา ขอวิเคราะห์กรณีโครงการโอทอปนวัตกรรมที่มุ่งศึกษาจากเอกสาร บทความวิชาการ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการลงพื้นที่คลุกคลีกับชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชน ส่วนต่อมา นำเสนอหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่ เพื่อให้ ประชาชนพออยู่พอกินในระดับประหยัดเลี้ยงตนเองได้ ไม่อดอยาก ในหน้าแล้งก็สามารถนำน้ำที่เก็บกักไว้ในสระมาปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อย โดยไม่ต้องอาศัยชลประทาน ในกรณีที่เกิดอุทกภัย ก็สามารถฟื้นตัว และช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง ภูมิสังคม คือการก่อเกิดภูมิปัญญาในการเอาตัวรอด วัฒนธรรม ประเพณีเดิมจะมีการแปรเปลี่ยนให้เข้ากับลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไป จินตนาการทางสังคม เพื่อก่อเกิดความคิดสร้างสรรค์อย่างรอบคอบ ผลักดันให้เกิดนวัตกรรมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เป็นแนวทางในการพัฒนาให้เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ คือการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างคนกับคนในชุมชน การทำงานร่วมกันของคนในสังคม ส่วนสุดท้าย เป็นการแสดงความเห็นชุมชนดีพอ และการสรุปองค์ความรู้ โดยคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อหาความสัมพันธ์ของคนกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรธรรมชาติ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันแบบเกื้อกูลกัน คนได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติก็พึ่งพาคนดูแลรักษา วัฒนธรรม ประเพณี ก็คุ้มครองสร้างขวัญกำลังใจ ปกป้องคุ้มภัย ก่อให้ช่วยเหลือแบ่งปัน เป็นกลไกสำคัญในการส่งผลให้เป็นชุมชน

ดีพอ มีภูมิคุ้มกัน อยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน องค์ความรู้จากบทความนี้ สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการย่นระยะการพัฒนาชุมชน โดยชุมชนศึกษาองค์ความรู้ในท้องถิ่น ว่ามีสิ่งใดที่นำพาให้ชุมชนอยู่รอด หากขาดการช่วยเหลือจากภายนอก

คำสำคัญ : ชุมชนดีพอ; พึ่งพาตนเอง; ภูมิคุ้มกันชุมชน

Abstract

Our communities are numerous, some are desolate, some are abundant. Communities rely on themselves in their own way. Many communities rely on the government and external agencies, and there are many communities that can rely on themselves. The self-reliance of each community varies depending on the social geography. A community that can completely rely on itself, in this article, is called a “The Immunize Community”, which is like having community immunity and can withstand pressures from all sides. What are the important elements and processes of the community? Research has overlooked this, so I will fulfill in the details in this article.

In this academic article, the author will present the first part of the story, which is the definition of community development. The second part will analyze the case of the innovative OTOP project, which aims to study documents, academic articles, and interviews with experts, and visits to communities to obtain information to guide community development. The second part will present the philosophy of the sufficiency economy, a new theory, so that people can live a sufficient life at a frugal level, support themselves, and not go hungry. During the dry season, water stored in ponds can be used to grow crops that use less water without having to rely on irrigation. In the event of floods, they can recover. And help themselves to some extent. Social geography is the creation of wisdom for survival. Culture and original traditions will be transformed to adapt to the changing geography. Social imagination is to create thoughtful creativity, pushing for innovation in local community development. It is a guideline for developing a self-reliant community. It is to build relationships between people in the community, and work together in society. The last part is to demonstrate the good enough community and summarize knowledge. People are the center of development to find the relationship between people and culture, customs and traditions, and the relationship between people and natural resources. Which must rely on each other for mutual benefit. People use natural resources, natural resources rely on people to take care of them. Culture and traditions protect and build morale, guard against danger,

and encourage sharing. It is an important mechanism for resulting in the immunized community with immunity, able to survive by relying on self-reliance in a sustainable way. The knowledge from this article can be used as a prototype for tracing the development of the community. The community studies local knowledge to find out what leads the community to survive if it lacks outside help.

Keywords: The immunized community; self-reliance; community immunity

บทนำ

ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ที่ตกเป็นข่าวโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี คือ กรมพัฒนาชุมชน นำความรู้ หลักวิชาการ ลงสู่ชุมชน เป็นการคิดด้วยคนของหน่วยงานภาครัฐ พร้อมสรุปเองเสร็จสรรพ ซึ่งต่างจากความหมายหลักการพัฒนา ซึ่งองค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดความหมายเมื่อปี ค.ศ. 1955 ว่า “การพัฒนาชุมชน” เป็นกระบวนการเสริมสร้างความ เจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้กับชุมชน ด้วยการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง โดยมีความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน เป็นสำคัญ ต่อมาได้ปรับแก้ เพื่อให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น นั่นคือ “การพัฒนาชุมชน (1996)” หมายถึง เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน นั้นๆ ให้เจริญขึ้น และผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถ อุทิศตนเอง เพื่อความก้าวหน้าของ ประเทศอย่างเต็มที่ ปี พ.ศ. 2527 กรมพัฒนาชุมชน ได้ให้ความหมาย “การพัฒนาชุมชน” คือ การพัฒนาความรู้ ความสามารถ ของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการ ช่วยตนเอง เพื่อนบ้านและชุมชน ให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมมือกันระหว่างประชาชน กับรัฐบาล มีความสอดคล้องกับองค์การสหประชาชาติ (1996) ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน การพัฒนาชุมชน ยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์ เนื่องด้วยภาครัฐนำแนวคิดของผู้นำ หรือหน่วยงานภาครัฐที่ได้รับการอบรมความรู้ หลักวิชาการในการพัฒนาชุมชนเข้าไปในชุมชน เพื่อสั่งการชุมชน ซึ่งความเข้าใจในการพัฒนา ความรู้ความสามารถ ยังวนเวียนอยู่กับการกระทำที่เกิดจากแนวคิดตามภาครัฐ ที่เป็นความต้องการจาก สภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งส่วนมากเป็นการนำแบบอย่างที่ได้ประสบความสำเร็จจากชุมชนอื่นๆ ไปสู่ชุมชน ที่ต้องการพัฒนา โดยขาดการศึกษาว่าบริบทของชุมชน แต่ละพื้นที่นั้นมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง (ชุติมา ถวัลย์ปรีดา และคณะ, 2564,102)

การวิเคราะห์ข้อมูลจาก นายสมหวัง พ่วงบางโพ รองอธิบดีกรมการพัฒนาชุมชน ชี้ให้เห็นว่า ผลการ ประเมินผลสำเร็จโครงการชุมชนท่องเที่ยวโอท็อปนวัตวิถี ที่รัฐใช้งบประมาณกว่า 7,620 ล้านบาท ไปกับชุมชน ที่ผ่านการคัดเลือก 3,273 หมู่บ้านจากทั่วประเทศไม่ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย เพราะมีเพียง 162 หมู่บ้านเท่านั้นที่ได้เกรดเอ เป็นชุมชนดาวเด่น พร้อมรองรับนักท่องเที่ยว แต่อีกเกือบ 2,500 หมู่บ้าน ถูกจัดอยู่ในเกรดซี และ ดี (Thai PBS. 2562) จึงเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนของภาครัฐ มุ่งให้ชุมชนขายผลิตภัณฑ์ จากภูมิปัญญา เพื่อให้สร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับชุมชน แต่หารู้ไม่ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากความต้องการ

ในการอยู่รอดของชุมชนนั้นๆ ผลผลิตทันทีที่ได้จึงเหมาะแก่ชุมชนนั้น ไม่สามารถขยายตลาดสู่ชุมชนอื่น ดังนั้น การพัฒนาชุมชน ไม่ใช่เพียงแค่ความหมาย ที่เป็นความร่วมมือภาครัฐ หน่วยงานเอกชนต่างๆกับชุมชนท้องถิ่น แต่เป็นการส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นที่มีความถนัดในงานอาชีพตามภูมิปัญญาที่ชุมชนท้องถิ่นถนัด มีความรักมีความชอบ มีความต้องการดำรงวัฒนธรรมตนเอง เป็นความต้องการของชุมชนนั้นๆโดยตรง เพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ตามภูมิสังคมที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นดำรงอยู่

การพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคน ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน และใช้หลักในการปรับตัวให้อยู่กับธรรมชาติให้ได้ ดังพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า

“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วยโดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเค้าต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจ หลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), 2560) จึงเป็นที่มาของ โครงการชุมชนที่ดีพอ ที่ทางศูนย์บริการการศึกษาเครือข่ายสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (ศบศ.เครือข่าย) ทุ่งสัมฤทธิ์ จังหวัด นครราชสีมา ได้ถอดองค์ความรู้จากการสัมภาษณ์ ดร.ศักดิ์พงศ์ หอมหวล (2567) กล่าวว่า ความเป็นชุมชนดีพอจะต้องเป็นชุมชน ที่มีการเรียนรู้เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีพอ ดีพอที่กล้าเผชิญกับทุกสถานการณ์ ดีพอที่จะตอบคำถามชีวิตได้ทุกข้อ ดีพอที่จะเป็นตัวแบบของการแก้ปัญหา ดีพอที่จะเรียนรู้ร่วมกับทุกคน และดีพอที่จะร่วมสร้างสรรค์ชุมชนให้ดีพอ โครงการดังกล่าวจึงเป็นการศึกษาข้อมูลของชุมชนอย่างละเอียดรอบด้าน โดยนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้มีประสบการณ์ในงานติดตามสนองงานใต้เบื้องพระยุคลบาท ที่ประสบความสำเร็จ อันจะนำความรู้แบบรวบยอด ในการวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงของชุมชนที่ดีพอให้เกิดความกระชับ มุ่งเน้นในการพัฒนาชุมชน ให้เป็นชุมชนที่ดีพอ

บทความนี้ สรุปแนวคิดของชุมชนดีพอ อธิบายถึงที่มาของแนวคิด ความหมาย องค์ประกอบของชุมชนดีพอ และกระบวนการความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับสังคม คนกับวัฒนธรรมประเพณี และคนกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ หากทุกชุมชนสามารถเข้าใจและปฏิบัติตามได้แล้วจะเกิดประโยชน์ต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน ลดปัญหาความเหลื่อมล้ำ สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นกับทุกคนภายในชาติได้อย่างสมบูรณ์

เนื้อหา

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2561-2580) มีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิต และบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น เราเข้าใจได้ว่าภาครัฐต้องการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีรายได้ โดยการสร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นฐานราก แต่วิธีการกระทำ กลับกลายเป็นการบังคับ ชี้นำ

ให้ทำสิ่งนั้น ให้ทำสิ่งนี้ ทั้งที่ล้มเหลว จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566-2570) ของกรมการพัฒนาชุมชน ได้กำหนดเป้าหมาย ตัวชี้วัด แนวทางการพัฒนา พร้อมทั้งมาตรการและแนวทางปฏิบัติ ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนภายใต้ แผนปฏิบัติการราชการ 4 เรื่อง ประกอบด้วย แผนปฏิบัติการราชการ เรื่องที่ 1 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถบริหารจัดการและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย 3 แนวทางการพัฒนา ได้แก่ (1) พัฒนาการบริหารจัดการชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถรับมือกับภัยและการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ความมั่นคง และสิ่งแวดล้อม (2) บริหารจัดการข้อมูลสารสนเทศและเทคโนโลยี องค์ความรู้ นวัตกรรม เพื่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งอนาคตที่เข้มแข็ง และ (3) ส่งเสริมการสร้างชุมชนต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ การพึ่งตนเอง ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีเข็มมุ่งสำคัญ คือมุ่งหวังให้ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการและพัฒนาตนเองสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน (กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.2565) เสมือนลอก สำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ 4. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนภารกิจอำนาจหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานราก ให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน (สำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน. 2564) จากรูปภาพที่ 1. กระบวนการงานของการพัฒนาชุมชนตามแบบนวัตกรรมวิถึ จะเห็นได้ว่ากระบวนการพัฒนานั้นเรื่องการท่องเที่ยว เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ที่เพิ่มขึ้นของชุมชน แต่หารู้ไม่ว่าแต่ละกระบวนการต้องใช้บุคลากรที่มีการศึกษาในระดับอุดมศึกษาทั้งนั้น ถึงจะเข้าใจกระบวนการดังกล่าว เมื่อเข้าใจแล้วการถ่ายทอดทั้งหมดสู่ชุมชน จะมีประชาชนในชุมชนน้อยมากที่จะเข้าใจสิ่งใหม่เหล่านี้ จึงเกิดช่องว่างของความรู้ (knowledge gap) อย่างชัดเจน ดังผลที่ปรากฏถึงความล้มเหลวในการจัดการโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี

รูปภาพที่ 1. กระบวนการงานของการพัฒนาชุมชนตามแบบนวัตกรรมวิถึ

ที่มา; สำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน กระทรวงมหาดไทย

กรมการท่องเที่ยวก็เช่นเดียวกัน จริงอยู่ว่ารายได้ที่เกิดจากนักท่องเที่ยวที่นั่นแทบจะเรียกได้ว่าเป็นรายได้แบบกินเปล่า กรมการท่องเที่ยวจึงพยายามอย่างยิ่งในการที่จะเข้าไปจัดการให้ชุมชนท้องถิ่น บริการและรองรับนักท่องเที่ยว พยายามหาวิธีกระจายนักท่องเที่ยวไปสู่เมืองรอง โดยการเข้าไปดำเนินการ เข้าไปจัดกิจกรรมในชุมชนท้องถิ่น ดังงานวิจัย ของ วรพล เกิดแก้ว.(2022) ได้สรุปถึงการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยที่กรมการพัฒนาชุมชนจังหวัดราชบุรีนั้นจะต้องนำแนวทางในการดำเนินงานในข้างต้น ไปแปลงสู่การปฏิบัติในพื้นที่ เพื่อที่จะหาหมู่บ้านที่เหมาะสมในการดำเนินโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ซึ่งโครงการนี้กรมการพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องหาหมู่บ้านที่เข้าเกณฑ์ทั้งหมด 50 หมู่บ้านทั่วทั้งจังหวัดราชบุรี ซึ่งหลังจากที่ได้ดำเนินโครงการชุมชนท่องเที่ยวโอท็อปนวัตวิถีไปแล้วนั้น ก็มีบางหมู่บ้านที่ไม่ประสบความสำเร็จ หรือก็คือไม่สามารถที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในชุมชนให้เกิดการกระจายรายได้ได้ บทความวิชาการของ กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล (2021, 114) ได้เขียนบทความว่า แนวปฏิบัติที่นำเสนอในการพัฒนาประเทศที่มักกล่าวอ้างถึงการมีแนวคิดชุมชนเป็นฐาน หรือให้ความสำคัญกับชุมชนในฐานะ แหล่งภูมิปัญญา ในบทความนี้ จึงเลือกตั้งคำถามและวิเคราะห์โดยนำเอานโยบายชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย มาเป็นกรณีศึกษา เพื่อแสดงให้เห็นว่า การวางแผนทางในการปฏิบัติผ่านความรู้และการขับเคลื่อนนโยบายดำเนินการเช่นไร โดยอาศัยกรอบแนวทางในการวิเคราะห์วาทกรรมมาพิจารณา และทบทวนความรู้และแนวทางในการปฏิบัติต่าง ๆ ที่ปรากฏ นำเสนอย้อนไปตั้งแต่นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์หรือ OTOP จนในปัจจุบันที่นโยบายนี้พัฒนาเป็น นโยบายชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีพบว่า แม้จะมีการอธิบายแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ไม่ว่าจะนโยบายใด การกล่าวถึงในการพัฒนาโดยแนวคิดใช้ชุมชนเป็นฐาน กลับไม่ได้ถูกนำไปปฏิบัติจริงเนื่องจากแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนราชการ ยังคงยึดกุมอำนาจ และการสั่งการในลักษณะลำดับชั้นจากบนลงล่าง ทั้งการนิยามความรู้ไปจนถึง การบริหารทรัพยากรเพื่อขับเคลื่อนนโยบายอยู่เช่นเดิม บทความของ คมสัน ดาวทอง (2021) ได้เขียนถึงปัญหา หลังจากที่ได้มีการดำเนินโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2561 กลับพบว่า มีชุมชนหลายแห่ง ที่ได้ดำเนินโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี กลับไม่ประสบผลสัมฤทธิ์ตามที่คาดการณ์ไว้ ชุมชนหลายแห่งที่เข้าร่วมโครงการ ถูกปล่อยทิ้งร้าง ไร้การดูแลการดำเนินการที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เกิดข้อสงสัยในการใช้งบประมาณที่ไม่เกิดประโยชน์ ดังที่ปรากฏเป็นข่าวตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่อสาธารณชน

จากที่กล่าวมาหน่วยงานภาครัฐ ทั้งกรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการท่องเที่ยว ต่างก็ดำเนินแนวปฏิบัติตามนโยบายที่เป็นกรอบแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อการแข่งขันที่เป็นไปตามลักษณะห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ของการดำเนินธุรกิจภาคเอกชน ที่มุ่งหวังกำไรอย่างชัดเจน และผู้ปฏิบัติล้วนแต่เป็นผู้ที่มีระดับความรู้ความเข้าใจอย่างผู้ชำนาญพิเศษ แต่หน่วยงานภาครัฐไม่มีบุคลากรเหล่านั้น หรือต่อให้มีผู้ชำนาญการของภาครัฐ ผลงานที่ออกมาก็ปรากฏชัดว่าภาครัฐไม่มีความเข้าใจนโยบาย หรือการถ่ายทอดความรู้ไม่มี

ประสิทธิภาพ เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดความล้มเหลว จำแนกได้คือ 1. ขาดความเข้าใจในความเป็นชุมชนท้องถิ่น 2. กำหนดแผนนโยบายเชิงการแข่งขัน มุ่งเน้นการสร้างรายได้ 3. แปลงแผนนโยบายไม่สอดคล้องกับวิถีชุมชน 4. ขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของทุกภาคส่วน และ 5. การปฏิบัติขัดต่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

บทความนี้จะขอนำเสนอรายละเอียดที่จะเป็นประโยชน์และง่ายต่อการทำความเข้าใจถึงความต้องการในชุมชนท้องถิ่น และง่ายต่อหน่วยงานภาครัฐในการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

1) ขาดความเข้าใจในความเป็นชุมชนท้องถิ่น

ตามหลักการทรงงานของรัชกาลที่ 9 สิ่งสำคัญในการเข้าใจเข้าถึงความเป็นชุมชนท้องถิ่นนั้น ต้องเข้าใจคนและวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ของแต่ละชุมชนแต่ละท้องถิ่น อีกทั้งภูมิสังคม และทุนทางสังคมนั้นคือ ความเข้าใจในความสัมพันธ์ของคนกับวัฒนธรรมในแต่ละชุมชน วัฒนธรรม และประเพณีเป็นสิ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญ เพราะทำให้คนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น การแต่งกาย การดำเนินชีวิต อาหารการกิน ประเพณีต่าง ๆ และร่วมกันรักษาสิ่งที่ดีงามในชุมชนของตนให้คงอยู่ เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง คือความเข้าใจในวัฒนธรรมประเพณี ชุมชนจะดำเนินต่อได้ก็ต้องอาศัยวัฒนธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คนอีสานส่วนมากรู้จักประเพณี ฮีตสิบสองแต่น้อยนักที่จักเข้าใจ ขอยกตัวอย่าง งานบุญเดือนสี่ บุญผะเหวด คือการพุทธบูชา สำนึกบุญคุณองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ราชนวงศ์ ผู้นำ ผู้มีพระคุณ ส่วนงานบุญเดือนห้า บุญสงกรานต์ คือการกตัญญู กตเวทิตา สัมมาคารวะ ต่อบุพการีและผู้มีพระคุณ ผู้อาวุโส สรงน้ำพระ รดน้ำขอพรจากผู้อาวุโส ถือได้ว่า เป็นการสำรวมในประเพณีงานบุญ ชาวต่างชาติที่มาเพราะความสวยงามของวัฒนธรรม แต่ปัจจุบันเพี้ยนไปเยอะ โดยเฉพาะการไม่สำรวมล่วงละเมิดสิทธิส่วนบุคคล และอีกงานบุญเดือนหก บุญบั้งไฟ เป็นงานบุญที่แสดงออกถึงจินตนาการ ร้อยแปดพันประการความคิดสร้างสรรค์ การประดับขบวนแห่ การออกแบบการพ้อน ประดับบั้งไฟ ทุกอย่างไม่มีขีดจำกัด แสดงออกได้สุดๆ ทุกเพศทุกวัย

ดังนั้นการจะสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ภาครัฐต้องเข้าใจชุมชนท้องถิ่น ให้ชุมชนท้องถิ่นสร้างจินตนาการอย่างไร้การครอบงำ ชุมชนจะแสดงออกถึงสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ พุทธศาสนา ราชนวงศ์กษัตริย์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจในชุมชน เกิดความเอื้ออาทร โอบอ้อม อารี เกื้อกูลกัน การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี และเรียนรู้ร่วมกันในภูมิปัญญาของคนในแต่ละชุมชน ผ่านมีกิจกรรมงานบุญตลอดทั้ง 12 เดือน นำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน ก่อให้เกิดความสุขและพัฒนาอย่างยั่งยืน วัฒนธรรม ประเพณี สามารถให้เอาตัวรอดและดำรงชีวิตได้ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัยด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ ทำให้เกิด การสร้างบ้านที่มีลักษณะ รูปแบบของบ้านที่แตกต่างกันในแต่ละภาค และบ้านเรือนแพที่เป็นที่อยู่อาศัยของคนที่อยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ หรือการทอผ้าจากเส้นใยชนิดหนึ่ง เมื่อในพื้นที่มีวัตถุดิบอื่นที่เยอะกว่า ก็แปรเปลี่ยนมาใช้เส้นใยชนิดใหม่ แต่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมให้มากที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิสังคม และทุนทางสังคม คำว่า “ภูมิสังคม” (Social Geography) หรือ Geosocial หมายถึง ความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ชีวภาพ วิถีชีวิต ประเพณี ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรม ภูมิสังคม เป็นคำที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงใช้เป็นหลักการทรงงานที่ว่า “การพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน” (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) ดังนั้นการศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนหนึ่งๆ ต้องให้ความเคารพและสอดคล้องกับ “ภูมิสังคม”

คำว่า “ทุนทางสังคม” สีนาด ตริวรณไชย, (2018), ได้ให้ความหมาย ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมที่เราสามารถเรียกเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน กิจกรรมร่วมมือกัน ยิ่งมีมากเท่าไรก็อาจเป็นผลดีในแง่ที่ว่า เกิดการเรียนรู้ รับรู้ และส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ทำให้เกิดคุณค่าบางอย่างที่สามารถยึดโยงและยอมรับร่วมกัน ซึ่งคุณค่าอันนั้น

2) กำหนดแนวนโยบายเชิงการแข่งขัน มุ่งเน้นการสร้างรายได้

ความสัมพันธ์ของคนกับคน เรียกว่าเกิด สังคม ในการพัฒนาสังคม คือการพัฒนาความสัมพันธ์ของคน ในการอยู่ร่วมกัน การทำงานร่วมกันของคนในสังคมให้เกิดสันติภาพ มีความสงบสุข การสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน รวมทั้งการพัฒนาทุกสิ่งอย่างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีกว่า ดังนั้นการอาศัยอยู่ร่วมกันของคน กลุ่มคน เป็นชุมชน อันมีครอบครัวแต่ละครอบครัว ต่างก็คือสถาบันครอบครัว มีการเกี่ยวข้องกับสถาบันในสังคม (สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันการเมืองการปกครอง) ด้วยความหลากหลายของคน ย่อมมีแนวคิดที่แตกต่างกัน การอยู่ร่วมกันย่อมมีปัญหามากมาย เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหายาเสพติด ปัญหาการใช้ ความรุนแรง ปัญหาอาชญากรรม ซึ่งปัญหาต่างๆ คือตัวทำลายความสงบสุข การพัฒนาสังคมให้สงบสุขนั้น จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนกับคนในชุมชน คนทำงานร่วมกันกับคนในชุมชนได้ หากชุมชนมีความสมัคร สمانสามัคคี ย่อมก่อให้เกิดความสงบสุข จะก่อให้เกิด การสร้างสันติภาพในชุมชน

3) แปลงแนวนโยบายไม่สอดคล้องกับวิถีชุมชน

การนำนโยบายลงไปปฏิบัติ ควรคำนึงถึงจินตนาการชุมชน ซึ่งเป็นอาณาเขตสำหรับการค้นหาคำตอบ และโอกาสได้ จินตนาการและความรู้มีความสำคัญและเสริมซึ่งกันและกัน จินตนาการช่วยให้เราคิดนอกกรอบ และมองเห็นความเป็นไปได้ใหม่ๆ ในขณะที่ความรู้เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้แนวคิดเหล่านั้นกลายเป็นจริง ตัวอย่าง เช่น นวัตกรรม จินตนาการช่วยให้เราสร้างแนวคิดและแนวคิดใหม่ๆ ซึ่งสามารถนำไปสู่การสร้างสรรคนวัตกรรม ได้ ดังงานวิจัยของ พัทยา สายหู (2534) กล่าวถึง จินตนาการทางสังคม มีความหมายต่อการกระทำในชีวิตจริง ของผู้คนในสังคม เป็นต้นกำเนิดของสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ นวัตกรรมต่างๆ หรือทำให้เกิดการสร้างมูลค่าใหม่ๆ ในสังคม เป็นต้น กรณีศึกษา ชุมชนบ้านห้วยเหลือง ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก เป็นหมู่บ้านชาวเขา

บนที่สูง กรมพัฒนาชุมชนนำโครงการท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี เข้าไปเพื่อพัฒนา เพื่อเป็นโฮมสเตย์ ส่งการให้ ผู้นำเปลี่ยนแปลงกิจกรรมในหมู่บ้านให้เป็นเหมือนรีสอร์ท ถ่ายรูปภาพเสร็จ เจ้าหน้าที่ภาครัฐก็หายไป ตามลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์แล้ว ชาวเขามีวิถีในการเอาชีวิตรอด ด้วยการพึ่งพาตนเองในการทำ การเกษตรบนพื้นที่สูง ก่อให้เกิดลักษณะทางสังคมวิทยาที่สามารถปรับตัวให้อยู่กับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์สภาพชุมชนดีพอ เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของชุมชนดีพอ นั่นคือชุมชนที่ได้ ผ่านการสร้างภูมิคุ้มกันรอบด้าน สามารถต้านทานได้ทั้งสภาพการณ์ภายในและสภาพการณ์ภายนอก ไม่ว่าจะสภาพการณ์ภายนอกจะมีปัจจัยใดๆเกิดขึ้นก็ตาม รวมทั้งคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต การสร้างภูมิคุ้มกัน จากภายใน ระเบิดออกมาจากข้างใน ตามหลักทรงงานของรัชกาลที่9 ที่จะทำให้ชุมชนดีพอ ดีพอที่จะกล้าเผชิญ กับทุกสถานการณ์ ดีพอที่จะร่วมสร้างสรรค์ชุมชนให้ดีพอ ด้วยจินตนาการของชุมชนท้องถิ่นเอง

ดังนั้น การวางแผนนโยบายในการพัฒนา ต้องคำนึงถึงจินตนาการทางสังคมท้องถิ่น จึงเป็นการสร้าง แนวคิดต่างๆที่เกี่ยวกับ ชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชน มีขนบธรรมเนียมประเพณีตามแบบชุมชนนั้น มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นต่างจากสังคมอื่น เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกายความเชื่อ มารยาท อาหาร การดำเนินชีวิตที่มีพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน เพียงแค่การพัฒนาให้ชุมชนท้องถิ่นพึ่งพาตนเองได้ก็เพียงพอ ให้ชุมชนเขาพึงพอใจในสิ่งที่พวกเขามี ไม่ต้องวาดฝันสร้างชุมชนให้ร่ำรวยมั่งคั่ง จึงชี้ชัดได้ว่าการแปลงนโยบาย ภาครัฐไม่สอดคล้องกับวิถีชุมชน

4) ขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของทุกภาคส่วน

การพัฒนา หรือยกระดับคุณภาพชุมชนท้องถิ่น ตามแผนนโยบายต่างให้ความสำคัญกับคน โดยเฉพาะ ความสำคัญในการสร้างคนให้เกิดการพัฒนาชุมชนของเขาเองจากความต้องการของชุมชน ที่ผ่านมาเป็นการนำ โครงการนวัตวิถีจากแนวคิดและความต้องการของภาครัฐ ไปกำหนดสั่งการให้ชุมชนท้องถิ่นทำ สั่งให้วางมือ จากงานที่ชุมชนชาวบ้านกำลังทำมาหากินเพื่อปากท้อง มาเข้าร่วมลงมือในโครงการที่ภาครัฐกำหนด การกระทำ กับชุมชนเหมือนชุมชนเป็นผู้ใต้บังคับบัญชา ที่จะต้องปฏิบัติตามคำสั่ง เมื่อเป็นรูปเป็นร่าง ก็ถ่ายภาพ การปฏิบัติงาน หลังจากนั้นก็ลอยแพชาวบ้าน ขาดการติดตาม ไม่มีคำแนะนำเมื่อโครงการเกิดปัญหา เสียเวลา เสียงบประมาณ ชาวบ้านเสียความรู้สึกที่ดีต่อภาครัฐ กลายเป็นความไม่ไว้วางใจ ไม่น่าเชื่อถือ เพราะภาครัฐเอง ที่ไปขอความร่วมมือ แต่กลับไม่ร่วมมือกับชุมชนในการแก้ปัญหา งานวิจัยของ วรพล เกิดแก้ว (2022) ยังได้ให้ ข้อมูลสำคัญคือ ความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ พบว่าในช่วงแรกเริ่มในการดำเนินนโยบายส่งเสริมการ ท่องเที่ยวเมืองรอง ประชาชนยังมีความไม่เข้าใจในตัวโครงการที่จะมีการดำเนินการในพื้นที่ของตน ทำให้เกิดการ ต่อต้านบ้างในช่วงแรก เนื่องจากที่ในสถานที่ท่องเที่ยวบางแห่งเกิดขึ้นมาก่อนที่จะมีการดำเนินนโยบายส่งเสริม การท่องเที่ยวเมืองรอง ประชาชนในพื้นที่ ก็กลัวว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงกับชุมชนของเขาเลยเกิดความไม่เข้าใจกัน และไม่ได้ให้ความร่วมมือ

ผู้นำในองค์กรมักปกครองโดยใช้อำนาจที่มีในการบังคับ ควบคุม ทำให้วิถีชีวิตของท้องถิ่น อยู่ภายใต้ อำนาจของทางราชการ คนในชุมชนมีความเกรงกลัวในอำนาจของภาครัฐ ยิ่งผู้นำที่ไม่มีการศึกษา จะขาด ความเข้าใจในเรื่องจิตวิทยา การสื่อสารต่อชุมชนท้องถิ่น ไม่ว่าจะยุคสมัยเก่า หรือยุคที่เทคโนโลยีก้าวหน้าไป อย่างรวดเร็ว ผู้คนต่างก็ไม่ต้องการ การบังคับ การออกคำสั่ง รวมถึงแนวคิดของคนยุคใหม่ ที่ไม่เห็นว่าการ จงรักภักดีต่อองค์กรเป็นเรื่องสำคัญเท่าคนยุคเก่าก่อน การสื่อสารเพื่อจูงใจคน และการให้ความสำคัญกับคน เป็นหนึ่งในทักษะที่ผู้นำยุคใหม่ไม่ควรมองข้าม เพราะมันมีพลังที่จะช่วยให้งานของพวกเขาราบรื่นขึ้นได้ อย่างไม่น่าเชื่อ

ดังนั้นในสร้างความร่วมมือให้เกิด ควรเป็นการเข้าไปเสมอเหมือนเป็นลูกหลาน หรือบุคคลในหมู่บ้าน ในชุมชน เพื่อให้การสนับสนุนส่งเสริมในสิ่งที่ท้องถิ่นให้พึ่งพาตนเองได้โดยเร็ว ให้พวกเขาได้เห็นพวกเขาทุกคน มีความสำคัญ ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ความต้องการของชุมชนคืออะไร ความต้องการนั้นจะสำเร็จได้ ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกคนตามขีดความสามารถที่พวกเขาพึงมี ที่สำคัญคือการสื่อสารความเข้าใจ ในการ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่สร้างสรรค์ ส่งเสริมให้มีการสร้างความคิดอย่างสร้างสรรค์ ให้ความสำคัญของคน เพื่อเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา จึงจะเกิดความร่วมมืออย่างแท้จริง

5) การปฏิบัติขัดต่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เป็นการ พัฒนาแบบองค์รวม การพัฒนาตามแนวคิดการพึ่งตนเอง การพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน จึงเป็น แนวทางในการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เนื่องจากแนวคิดนี้เชื่อว่า ถึงแม้กระแสทุนนิยมจะเข้ามาทำลายวัฒนธรรม ชุมชนตลอด แต่ทุนนิยมก็ไม่สามารถทำลายวัฒนธรรมชุมชนของคนในชุมชนได้หมด ยังมีสิ่งที่มีคุณค่าและสิ่งดี งามที่เป็นรากเหง้าของคนในชุมชนคงอยู่ตลอดมา แตกต่างจาก กรมพัฒนาชุมชน กรมการท่องเที่ยว ที่มุ่งเน้น การสร้างผลกำไร พยายามสร้างความมั่งคั่งให้เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่น จึงขัดแย้งกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพราะเศรษฐกิจพอเพียง ต้องการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนท้องถิ่น ให้ชุมชนท้องถิ่นพึ่งพาตนเองได้ ไม่ได้สร้าง ให้เกิดความมั่งคั่ง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในแต่ละชุมชนจะมีวัฒนธรรม ประเพณี ที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของแต่ละชุมชนแตกต่างกันออกไป ชุมชนที่ดำรงสืบสานประเพณีไหว้บรรพบุรุษ ซึ่งทาง โครงการจะต้องฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนเหล่านั้นกลับมา โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชน ได้ตระหนักถึงคุณค่า ดั้งเดิมของประวัติศาสตร์ของชุมชน ว่ามีเรื่องใดบ้าง เพื่อเป็นการฟื้นฟูวิถีการผลิตแบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของชุมชนให้คงอยู่ ซึ่งจะเป็นพลังสำคัญที่จะเสริมความเข้มแข็งในระดับชุมชน

แนวคิดทฤษฎีใหม่ (The New Theory)

ทฤษฎีใหม่ คือทฤษฎีในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นัยหนึ่งคือ แนวคิดในการแก้ไขปัญหาคความแห้งแล้งและการขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรกรรม เป็นแนวทางหรือหลักในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันก็มีน้ำไว้ใช้ตลอดปี เป็นการอำนวยความสะดวกต่อทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป สรุปได้ว่า พื้นที่ถือครองโดยเฉลี่ยของเกษตรกรไทยอนุมาณว่าจะมีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ แบ่งพื้นที่ตามวิธีการทฤษฎีใหม่จะเป็นนาข้าว 5 ไร่ พืชไร่และพืชสวน 5 ไร่ ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ 2 ไร่ สระน้ำ 3 ไร่ (ลึกประมาณ 4 เมตร) จุน้ำได้ประมาณ 19,200 ลูกบาศก์เมตร หรือสูตร 30-30-30-10

หลักการดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่มี 3 ขั้นตอน คือ

- 1) การผลิต ให้พึ่งตนเองด้วยวิธีง่าย ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ให้พอมีพอกิน
- 2) การรวมพลังกันในรูปแบบ หรือ สหกรณ์ ร่วมแรงร่วมใจกัน ในด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา
- 3) การดำเนินธุรกิจโดยติดต่อ ประสานงาน จัดหาทุนหรือแหล่งเงิน ในขั้นแรกที่เป็นการผลิต ถือเป็นขั้นสำคัญที่สุด ให้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 หมายถึง

ขุดสระเก็บกักน้ำ พื้นที่ประมาณ 30% ส่วนที่ 1 ให้ขุดสระเก็บกักน้ำ เพื่อให้มีน้ำใช้สม่ำเสมอตลอดปี โดยเก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง หรือระยะฝนทิ้งช่วง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์ และพืชน้ำต่างๆ เช่น ผักบุ้ง ผักกระเฉด โสน ฯลฯ

ปลูกข้าว พื้นที่ประมาณ 30 % ส่วนที่ 2 ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน สำหรับครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง เป็นการลดค่าใช้จ่าย และสามารถพึ่งตนเองได้

ปลูกผลไม้ ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก พื้นที่ประมาณ 30 % ส่วนที่ 3 ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก พืชสมุนไพร ฯลฯ อย่างผสมผสานกัน และหลากหลายในพื้นที่เดียวกัน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือจากการบริโภคก็แบ่งปัน หรือนำไปขายได้

เป็นที่อยู่อาศัย และอื่นๆ พื้นที่ประมาณ 10 %สุดท้าย ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ถนนหนทาง คันดิน โรงเรือนและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ รวมทั้งคอกสัตว์เลี้ยง เรือนเพาะชำ ฉางเก็บผลิตผลการเกษตร ฯ (มูลนิธิชัยพัฒนา. 2535)

สรุปประเด็นการจัดการเกษตรตามแนว “ทฤษฎีใหม่” ให้เกิดประสิทธิภาพนั้น ประเด็นสำคัญคือ การพึ่งตนเอง ประหยัด และ มัธยัสถ์ ก่อให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยการจัดการแบ่งพื้นที่ให้สัมพันธ์และเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นการบริหารจัดการทรัพยากร ที่ดิน น้ำ ป่า แรงงาน และรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น อันจะนำไปสู่การผลิตเพื่อการอยู่รอดอย่างไม่เดือดร้อน และสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ได้เน้นการขายเลย มุ่งเน้นการปฏิบัติการเพื่อการอยู่รอด พึ่งพาตนเองให้ได้เสียก่อน ตามแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของรัชกาลที่ 9 นอกเหนือไปจากการให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวด

กับเรื่องของดินและน้ำแล้ว แนวคิดและทฤษฎีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ยังคำนึงถึงความสอดคล้องเกื้อกูลกัน ระหว่างการพัฒนา และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัดมาโดยตลอด ความเข้าใจองค์ถึงธรรมชาติและสภาวะตามธรรมชาติ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติของพระองค์นั้น ทำให้เกิดแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทรัพยากรป่าไม้ และเรื่องของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม

แนวคิด “ชุมชนดีพอ” (The Immunized Community)

ที่มาของแนวคิด สืบเนื่องจากโครงการอันเนื่องมาจากองคมนตรี ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์เกษม วัฒนชัย ได้ให้แนวทางในการสนทนากับท่าน ดร.ศักดิ์พงศ์ หอมหวล (2567) อธิการบดี สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ในประเด็นการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้ยั่งยืน ด้วยหลักสูตรของทางสถาบันที่มีหน้าที่ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยท่านอธิการบดี ได้สรุปว่า ชุมชนดีพอ นั้น จะต้องเป็นชุมชน ที่มีการเรียนรู้เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีพอ ดีพอที่กล้าเผชิญกับทุกสถานการณ์ ดีพอที่จะตอบคำถามชีวิตได้ทุกข้อ ดีพอที่จะเป็นต้นแบบของการเกื้อกูล ดีพอที่จะเรียนรู้ร่วมกับทุกคน และดีพอที่จะร่วมสร้างสรรค์ชุมชนให้ดีพอ สามารถนำไปถ่ายทอดสู่หลักสูตรการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ผ่านนักศึกษาของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ในการวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงของชุมชนที่ดีพอ ให้เกิดความกระชับ มุ่งเน้นในการพัฒนาชุมชน ให้เป็นชุมชนที่ดีพอ

1. ความหมายของชุมชนดีพอ คือ ชุมชนที่ให้ความสำคัญกับ “คน” คนได้รับการเรียนรู้ ฝึกฝนให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มีความเข้าใจในภูมิสังคมชุมชนตนเอง สามารถรวมกันสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนให้สามารถเผชิญกับทุกสถานการณ์ ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงออก การแสดงความคิดเห็นในความต้องการของชุมชน เพื่อให้มีความคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และคนต้องความสัมพันธ์กับ 3 สิ่ง สิ่งแรกคือ คนต้องมีความสัมพันธ์กับคน คนสามารถอยู่ร่วมกันได้ จนก่อเป็นสังคม ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเกื้อกูลกัน การมีส่วนร่วมที่จะเรียนรู้ร่วมกับทุกคนไปพร้อมๆกัน สิ่งต่อมาต้องมีความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่น มีความเข้าใจในความหมายและคุณค่าของประเพณีท้องถิ่นนั้นๆ มีความรักความเข้าใจในวัฒนธรรม มีความต้องการที่จะธำรงวัฒนธรรมนั้นๆเอาไว้ สิ่งสุดท้าย คือ ต้องมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติที่มีแต่ละชุมชน มีการใช้ทรัพยากรอย่างถูกวิธี มีการรักษาให้คงอยู่ มีการสร้างทรัพยากรเพิ่ม และสาธารณสุขที่ดี

2. องค์ประกอบของชุมชนดีพอ ประกอบไปด้วย

2.1. สังคม 2.2. วัฒนธรรมประเพณี และ 2.3. ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

3. กระบวนการของชุมชนดีพอ คือผลลัพธ์ของความสัมพันธ์ของคนกับองค์ประกอบของชุมชนดีพอ

3.1. การสร้างจินตนาการชุมชน ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดนวัตกรรมชุมชนในการแก้ปัญหา

3.2. การหลอมรวมคนให้เป็นหนึ่งเดียว ด้วยสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เพื่อให้เกิดจิตสำนึกในทิศทางเดียวกัน เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน ศาสนา พระมหากษัตริย์และราชวงศ์

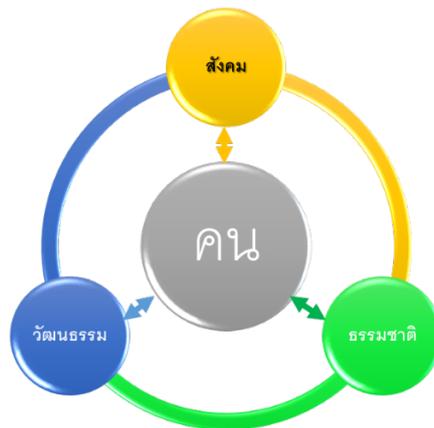
3.3. การถ่ายทอดองค์ความรู้ชุมชนในท้องถิ่น ด้วยการร่วมกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น

การสร้างชุมชนให้ดีพอ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ความรู้ ความสามารถ ให้ประชาชนทุกคนในชุมชนได้รับผลประโยชน์อย่างทั่วถึงกัน ซึ่งต้องอาศัยการศึกษา ชุมชนที่ดีพอที่เป็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ต้องมีลักษณะที่ให้ความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัยอย่างต่อเนื่อง ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งการให้การศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน เพราะการศึกษาเป็นการบันทึกจินตนาการของคนในชุมชน อันจะส่งผลต่อการเกิดนวัตกรรม อันจะนำไปพัฒนาพาชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการได้จริง

สรุปองค์ความรู้

บทความนี้ได้ค้นพบ หลักการปฏิบัติอย่างง่ายในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

องค์ความรู้ ที่ค้นพบ คือความสัมพันธ์ของ คน ที่มีต่อ คน สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กันทั้งหมด ทำให้หล่อหลอมรวมเข้าด้วยกัน เกิดเป็นองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น หากมีการจัดการที่เหมาะสม ผสมผสานจินตนาการทางสังคม ก่อเกิดนวัตกรรม เพราะจินตนาการทางสังคม เป็นที่มาของการมีนวัตกรรม อันจะนำพาชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนให้ดีพอได้จริง โดย คน เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา แสดงได้ในรูปภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีพอ

รูปภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีพอ

การถ่ายทอดและนำไปใช้ประโยชน์ ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง จะเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 9 ที่พระองค์ได้มีพระบรมราโชวาทเน้นย้ำบ่อย ๆ เกี่ยวกับ “ความประหยัด มัธยัสถ์” “ความพอเพียง” “ความมีเหตุผล” “การมีภูมิคุ้มกัน” “ความรู้”

และ “คุณธรรม” ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ข้อเสนอแนะวิจัยของ กรชนก สนิทวงศ์ ณรงค์ เจนใจ, 2563, 30) เช่นเดียวกับกับการที่จะทำความเข้าใจในหลักการของ “ชุมชนดีพอ” (The Immunized Community) คือการที่ชุมชนมีภูมิคุ้มกัน สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าสถานการณ์ภายนอกจะเป็นเช่นไร การมีภูมิคุ้มกัน เกิดจากการให้ความสำคัญกับคน ให้คนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การพัฒนาคนให้มีความรู้ ในองค์ความรู้ชุมชนในท้องถิ่น พัฒนาคนให้มีความสัมพันธ์กัน สามารถทำงานร่วมกัน ได้ อาศัยอยู่ร่วมกันได้ พัฒนาคนให้มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ มีความรู้ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างถูกวิธี มีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาความสัมพันธ์ของคนกับขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เป็นประโยชน์ในด้านต่างๆดังนี้ 1. เพื่อสร้างคนให้มีความสำคัญในการพัฒนาชุมชน 2. เพื่อพัฒนา สังคม การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนดีพอ 3. เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ให้คงความหมายเดิม 4. เพื่อธำรงรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติให้คงอยู่ตลอดไป

References

- Dao Thong, K. (2021). *Implementation of community tourism policy: OTOP innovative way: A case study of Khlong Phra Udom Subdistrict, Lat Lum Kaeo District, Pathum Thani Province.*
- David, P. (2006). *Quality of life: Concept, policy and practice.* Taylor & Francis Group.
- Homhuan, S. (2025, January 20). *President of the Institute of Learning for Everyone* [Interview].
- Kert Kaew, W. (2022). *A study of implementation of secondary city tourism promotion policy in Ratchaburi Province.*
- Khatsombun, H. (2017). Community knowledge in self-management according to the sufficiency economy philosophy: A case study of Ban Noen Klang Community, Village No. 2, Noen Sala Subdistrict, Krok Phra District, Nakhon Sawan Province. *Journal of MCU Social Science Review*, 6(4), 26–37.
- Laochockchaikul, K. (2021). From OTOP to OTOP innovative way: Community-based development policy? *The Journal of the Thai Khadi Research Institute*, 18(2), 114–146.
- Office of the Special Committee for Coordination of Royal Projects. (2005). Geography and society. *Journal of Royal Initiatives*, (3), 1–78.
<https://www.rdpb.go.th/th/Search/geography-c0>

- Piranat Pinvises. (2017, November 9). *Imagination is more important than knowledge*.
<http://natpinvises.com/blog/2017/before-imagination-important-than-knowledge>
- Sanitwong, K., & Jenjai, N. (2020). Community development guidelines based on the sufficiency economy philosophy to create a happy society: “Enough to have, enough to eat, enough to use.” *Journal of MCU Social Development*, 5(1), 22–33.
- Subcommittee on Driving the Sufficiency Economy, National Economic and Social Development Board. (2007). *Working principles of His Majesty the King* (pp. 10–11). National Economic and Social Development Board.
- Sai Hu, P. (1991). *Mechanisms of society* (6th ed.). Chulalongkorn University Press.
- Thai PBS. (2019, September 6). *Open the knot: The market is closed, innovative ways*.
<https://www.thaipbs.or.th/news/content/283872>
- The WHOQOL Group. (1995). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization. *Social Science & Medicine*, 41(10), 1403–1409.
- Triwanchai, S. (2018, March 27). *Social capital*. <https://sinadworld.com/social-capital-meaning-and-importance-cefe8d703dfe>
- UNESCO. (1978). *Indicators of environmental quality and quality of life*. UNESCO.